

Elvek — Könyvek — Folyóiratok

A REFORMÁTUS NÉPISKOLAI NEVELÉS LEGFŐBB KÉRDÉSEI. ÖSSZE-
ALLITOTTA DR. JUHÁSZ BÉLA. Nagykőrös, 1937. 156 l.

A könyv azokat az előadásokat foglalja magában, amelyek a dunamelléki ref. egyházkerület 1935 novemberi és 1937 januári értekezletén hangzottak el. Ezek az előadások, mint a könyv címe is mutatja, főleg a népiskolában folytatott nevelői munka kérdéseivel foglalkoztak, annak az iskolafajnak nevelői munkáját szolgálták, amelyet Ravasz László ref. püspök zárószavában „a legszükségesebb” iskolafajnak, „az egyház nélkülözhetetlen veteményes kertjé”-nek mond.

Általánosabb jellegű pedagógiai kérdésekkel csak Juhász Bélának két előadása foglalkozik. (A gyermek lelki fejlődése, Neveléstani alapfogalmak.) Ezek mindegyike a kérdésekről való alapos, egységes szempontú tájékoztatás. Az előadások legtöbbször (8 közül 4) a népiskolai valláserkölcsi nevelés kérdéseit tárgyalja Váczy Ferencnek Elemi iskoláink református keresztyén szellemű nevelése c. bevezető előadásának szellemében. Váczy különösen a ref. egyház misziós tevékenységének szükségességét hangsúlyozza az iskolai nevelésben. Az ő gondolatmenetéhez kapcsolódnak azok az előadások, amelyek részben a ref. vallás tanítási kérdéseiről, a valláserkölcsi nevelés eredményének megállapításáról s az egyházi ének tanítástervéről szólnak. Nagyobb részt ennek a programnak kiegészítői a bemutatott tanítási vázlatok.

PROF. J. HESSING: DAS SELBSTBEWUSSTWERDEN DES GEISTES. Aus dem Holländischen übersetzt von C. SYPKENS KYLSTRA. Unter Mitwirkung von Dr. phil. Käthe Nadler. Stuttgart, 1936. 254 l.

Ez a könyv, amely világos és pontos nyelvezete ellenére, éppen nem tartozik a könnyű olvasmányok közé, a hollandus filozófiát jellemző hegelizmus szellemének köszönheti létrejöttét. Hessing a filozófia fő jellemvonását abban látja, hogy általa az öntudatlanság öntudattá válik, azaz a nem-filozófiai gondolkodásban és nem-filozófiai gondolkodás számára elrejtett igazság általa öntudatra jut. A nem-filozófiai tudatot ugyanis éppen az jellemzi, hogy magáról öntudata nincs és nem ismeri a maga igazságát. Ebből aztán az következik, hogy a filozófiátlan szellem minden iránt érdeklődik, csak a saját gondolkozása iránt nem, aminek következménye, hogy soha a maga öntudatára nem jut. A

filozófia azáltal juttatja az ilyen szellemet öntudatra, hogy tudásának nem tartalma, hanem *formája és módja* iránt érdeklődik. A szellem — vagy mondjuk észnek is — nem más, mint az önmagát megértő tárgy, az önmagát megértő alany, az alany és tárgy, a gondolkodás és a lét egysége. Tehát nem valami-féle dolog, vagy ködség, vagy folyékony, vagy valami megfoghatatlan, elképzelhetetlen, hanem öntudat, magát önmagával gondolkodó viszonyba állító önlét. Szellem-lét, Én-lét, — mind egy és ugyanazon lét. Mert minden tudat nem egyéb, mint az önmagát tudatosan létező Én-nek tudó Én. Ez a tudat pedig egy örök processzus, meg nem szülő létesülés: az Én-nek állandó tudatra-jutása.

Ha terünk engedné, örömmel taglalnók részletesen azokat a fejtegetéseket, amelyek a filozófia és tudat ezen fogalmazásából szükségszerűen következnek és Hessing könyvében szabatos és határozott elemzés tárgyai. Különösen ki kellene térnünk a szubjektivitás és objektivitás, az egyes és egyetemes viszonyának tárgyalására, amelynek során sok világosságot nyer az igazság, ismeret, érvény, tapasztalat, viszony, fogalom, érzékelés stb. fogalma is. Ezeknek a fejtegetéseknek ismerete különösen jótékony hatással lehet korunk filozófiájára, amely az ismeretelméleti elemzésektől remegve fél. Hessing idevágó fejtegetései e nemben a legkitűnőbb és legszabatosabb fejtegetések. A könyv kezdőknek semmiképpen sem ajánlatos; de azoknak, akiknek van idejük s türelmük arra, hogy a bölcsélet kérdéseibe elmerüljenek, melegen ajánljuk a könyvet, amely egy igazán filozófiai léleknek szép és mély megnyilatkozása.

Bartók György

1. **MAKKAI SÁNDOR: MAGYAR NEVELÉS, MAGYAR MŰVELTSÉG** Budapest 1937. 252 l.

2. **VÁRKONYI HILDEBRÁND: BEVEZETÉS A NEVELÉSLELEKTANBA.** (Pedagógiai Szakkönyvek, 2/b kötet.) Budapest, 1937. 141 l.

1. *Makkai Sándor* műve a nemzetnevelés elméletére felépített művelődéspolitikai. Írója annak a magyar életből sarjadt immár történeti gondolatmenetnek tudatos folytatója, amely a Hegel—Schleiermacher-féle német idealizmus első hatásától indítottan a kolozsvári egyetem filozófiai és pedagógiai professzorainak, Böhm Károlynak és Schneller Istvánnak elmélkedése által megtermékenyítetten, Imre Sándor koncepciójában alakult a nemzetnevelés rendszeres elméletévé.¹

A szerzőt nemcsak művelődésének, művében is egy-két vázlatos megjegyzéssel rajzolt, menete kapcsolta szükségszerűen ehhez a neveléseméleti irányhoz, hanem azok a hasonló történeti helyzetből fakadó, legbensőbb lelki indítékaiiban hasonló végső meghatározottságok is, amelyek magyar elődeit is kényszerűen ilyen irányú meggondolásokra vezették. A magyar sors örök, de újból tragikusan aktuális kérdéseit egyedül a nemzetnevelés útján oldhatjuk meg. Újból csak heroikus elszántság lehet győzedelmes a sokakban jogosan kísértő pesszimizmuson, olyan benső hajtóerő, amely belátja próbálkozásaink

¹ Tettamanti Béla, A „nemzetnevelés“. Magyarságtudomány. II. évfolyam, 1936. 332—355.

„összes eddigi formáiban való *reménytelenségét*“, s belátja azt is, „hogyan az eddigi most fejeződik be igazán és a „nincs tovább“ most lett komoly valószínűség”; de mindebből csak arra következtet, hogy „semminek sem szabad többé elhomályosítania a kötelességet, amely arra szólít, hogy *életünket gyökeréből meg kell újítanunk*“.

Ennek a gyökereiből való megújulásnak útja a nevelés, mégpedig a nevelésnek az a módja, amely, mint azt szerzőnk a *Nevelői gondolkodás útja* c. fejezetben kifejtett történelmi áttekintés nyomán kimutatja, a nevelésen való gondolkodás kialakulásában — leghatározottabban a mi nevelői gondolkodásunk fejlődésében — a *nemzetet* tette egyetlen nevelőhatalommá. A nevelés eme „nagy koncepciója“ szerinte kettőt jelent: 1. „A nevelésnek az *egész nemzeti társadalmat* és annak *egész életét* fel kell ölelnie magába”; 2. „a pedagógia ezáltal *nemzeti kultúrpolitikává* szélesedik és mélyül ki“. „Ebben a munkában a nevelőhatalom csak maga az öntudatosított és szervezett nemzeti közösség lehet, a nevelői munka pedig minden elméletet és szervezetet a maga célgondolatához alkalmazó nemzetnevelés, melyben az iskolai nevelés csak az egyik mozzanatot képezheti, szerves összefüggésben a többivel.“

Ha már most azt keressük, hogy Makkai Sándor hogyan tölti meg konkrét tartalommal ezt az elméleti keretet, akkor mindenekelőtt azt látjuk, hogy szerzőnk, aki a nemzetet szintén a maga dinamikus jellegében látja megtestesítve („A nemzet, *ami van*: eszköz, a nemzet, *amint lennie kell: öncél*“), a mai magyar sors követelményeinek megfelelően éppen úgy „új nemzetfogalom“-ban látja az egyetlen lehetőséget, „ami az új magyarságot kiformalhatja“, mint Imre Sándor. Imre Sándor éppen ennek a folyóiratnak hasábjain² fejtette ki a nemzet fogalmának új, mai történelmi helyzetünknek megfelelőbb formáját. A nemzet az az összeségét érti, „akik a földrajzi viszonyok és a közös múlt erejénél fogva az emberiség egyetemes körén belül lelki egységet alkotnak“. Ugyanez a lényege Makkai nemzetfogalmának is: „A magyar nemzet élő organizmus, szellemi egység és személyiség, mely nem a területhez, az állami életformák összetartó kereteihez és a politikumhoz van kötve egyedül és kizárólag, hanem a lélek, a szellem, a jellem azonosságához, melyet kifejez a nyelv közössége s realizál a kultúra és az erkölcsi érték.“

Igy tehát mindkettőjük meggyőződésének értelmében igaz az, amit Makkai mond, „*hogyan a magyar nemzet existenciális kérdése* minden adottságon, sajátos feladatkörön túl és felül mégis csak *egy és ugyanaz*,... csakis *egyetlen* magyar kérdés létezik,... a *szellemi magyarság kérdése*“.

Mind Imre értekezésében, mind pedig Makkai könyvében megvan az egység, az egyetlen magyar kérdés hangsúlyozása, mai területi és államjogi szétszaggatottságunknak a szellem, a lelkiség magasabb síkján való elvi megszüntetése; az egységnek ez a követelése azonban egyúttal a konkrét és aktuális feladatnak meglátott nemzetnevelési célfogalom felé, a mai nemzedék számára egyedül lehetséges „*nemzetté*“-nevelés felé mutat.

Ezt, az „értékek örökkévaló kategóriájába“ tartozó egységes magyar szellemet kell szolgálnia ugyanis a saját állami organizációjában élő magyarságnak;

² I. évf. 1936. 119—128.

„öntudatosan és elszántan kell érvényesítenie, manifesztálnia, a saját életében, a magyar szellemiség értékvalóságát”, mert a kisebbségi magyarság fennmaradása is „a saját életerején kívül nagymértékben függ a magyarországi magyarság belső értékétől és külső magatartásától egyaránt”. Viszont ugyancsak ennek az egységnek, a „nemzetté” alakulás követelményének erejénél fogva kell tiltakoznunk az ellen, „hogy leszakított magyarságunkat a nemzeti műveltség egyetlen éltető közösségéből kizárjuk vagy kizárni engedjük... mert a kisebbségi nemzeti műveltség csak az öt körülvevő idegen kultúrával szemben lehet önálló és öncélú, az egységes magyar kultúrával szemben azonban sohasem, hanem csupán annak *sajátos* körülmények között fejlődő és élő, de *szerves és azonos* lényegű alkotórésze”.

Hogy ennek az egységes magyar szellemi életnek mi legyen és mi lehet a tartalma, a felől annak, aki a „szellem”, a „kultúra”, „műveltség”, „művelődés” fogalmaival tisztában van, nem lehet kétsége. A szerző műveltségfilozófiai eredményeként legyen elég annak megemlítése, hogy kultúrán ő is mindig *értékek* megvalósítását érti, az *érték*ben pedig a szellem tulajdonságát és tulajdonait látja. Korunk uralkodó műveltségfilozófiai álláspontjának megfelelően ő is azt vallja, hogy „mivel... a kultúrában *önértékek* valósulnak meg, bizonyos, hogy a kultúra *nem materiális, hanem szellemi jelentés és realitás*”. A kultúra mindig „*kollektív műveltséget*” jelent, ennek értékmérője pedig az, hogy „milyen mélyen, tisztán és gazdagon” sugározza az azt alkotó közösség szellemiségét. A magyar közösségi szellem kultúrkincse tehát „minden, amiben az *önértéket* szolgáló *magyar szellem testet öltött*”; ennek pedig, mivel *önértéket* kell tükröznie, *egyetemes emberinek*, de mivel a magyar szellemet fejezi ki, egyben *sajátosnak* is kell lennie. Az *egységesnek* követelt magyar szellemi műveltség ennél fogva tartalmának lényege szerint: „*a humánium a magyar lélek sajátosságában*”.

Kultúrfilozófiájának eme vázlatosan idézett tételei értetik meg velünk szerzőnk nemes és emelkedett európai humanizmusát, azt a minden ellenkező tapasztalattal dacoló heroikus nacionalizmust, amelyre a nemzetnevelésről kifejtett gondolatait fölépíti. Makkai életének nagyrésztét a magyar kisebbségi sorsközösségben élte át s így benne talán még nagyobb erővel világosodhatott meg, mint bennünk, a maradék ország magyarjaiban, annak belátása, hogy „érthetetlen sorsot hordozó nemzet vagyunk”, hogy „minden náció azt hiszi, hogy csak úgy valósíthatja meg céljait, ha a magyart elpusztítja”. Viszont azonban ne felejtjük el, hogy ennek a kisebbségi magyarságnak „van egy olyan lehetősége, amelyet éppen elkerülhetetlen szenvedései adnak meg neki, amely által a talán távoli, de mindenképpen közeledő jövőnek szolgál: az *örök humániumot* tisztában érezheti át és magasabbra tarthatja a világ lelkiismerete felé, mint a saját nemzeti államában élő magyarság”. Jórészt innen van az, hogy szerzőnk kultúrfilozófiai programja mindennek ellenére oly törhetetlenül ép, s hogy az ő elmélkedéséből újból csak a nemzetnevelés ama megdönthetetlen tétele hangzik felénk, mely szerint a nemzeti művelődés szolgálata, a nemzeti értékek ápolása a nagyobb, egyetemes közösség szolgálata.

Igen is, hinnünk kell abban, hogy „lehetséges egy olyan magyar szellemi egység, melyhez a széttagolt nemzet egyes részei mind sajátos színeket és érté-

keket adnak s ez végeredményben termékeny és tisztelt valóság lehet egész Európa számára“. „A magyar nemzet előtt, akár saját szuverén országában él, akár kisebbségi sorsban... a jövőnek csak egy útja maradt, hogy valóban és mélységesen európai legyen, hű azokhoz az elvekhez, ahhoz a szellemhez, melyet Európa megtagadott... A maga körében... kell mintát alkotnia az európai magyar szellem értékéről, életvalóságáról, nélkülözhetetlenségéről az emberközösség életében.“ Európaivá kell lennünk nem Európa, hanem az önértékek, az egyetemes emberi szellem szolgálatában. Hiszen Európa „nem a magáét adta nekünk, hanem a sajátjává tett abszolútumot. Ha ezt mi sajátunkká tettük, európai, de magyar műveltséget teremtettünk, melyben a mi nemzeti szellemünk éli és valósítja meg az egyetemes szellemiséget“.

Ez a teljes érvényűnek elismeri közösségi célkitűzés azonban egyúttal hitvallás a személyiség jogának teljes elismerése mellett is. Az a filozófiai tájékozottság, amely a személyiségnek mint „szellemi életcél“-nak, mint a Böhm-féle önértékű intelligenciának megértésével s tiszteletével indult meg, arra kötelezi, hogy a fogalmak mai zürzavarában minden kétséget kizáróan szögezze le a maga álláspontját az egyéni és közösségi célkitűzés egymást kiegészítő egyenrangúságáról. „A személyiség mindig és feltétlenül tiszteletreméltó és tiszteletben tartandó... Mikor tehát a személyiség, a művelt ember szabadságáért, feltétlen tiszteletben tartásáért, mint a nemzeti műveltség alapfeltételéért emeljük fel szavunkat, egyúttal tiltakozunk a természeti egyéniség minden elfajzása, túltengése, önkénye ellen. Másfelől, természetesen, tiltakozunk az ellen is, hogy a közösség elnyomja vagy megsemmisítse a személyiséget, a művelt ember szabad munkáját az értékek kifejezésében és megvalósításában, mert a közösség maga sem öncél, hanem a szellem uralmát érvényesítő eszköz. Értéke, nagysága, dicsősége ebben az öntudatos, engedelmes, szervezett és erőteljes szolgálatban áll.“

Igy aztán természetes, hogy szerzőnk meglátja a követelt nemzeti megújulásnak mind az egyéneken kialakítandó, mind pedig a nemzeti közösségekben vagy annak egyes csoportjaiban, szervezeteiben kifejlesztendő feltételeit. Hangsúlyozza, hogy „más, egészségesebb magyar nemzedékre van szükségünk, amelyek a mult nagy tanulságait komoly önkritikával megszívleli. A társadalmi ellentéteket és válaszfalakat kiegyensúlyozza és eltünteti. A külsőségek helyett belső értékeket állít előtérbe. Leszámol egyéni és nemzeti bűneivel, fogyatkozásaival. Minden magyar kincset forrón szeret és ápol. Szavak helyett tettekkel és komoly produktív munkával bizonyítja az élethez való jogát“.

A művelt nemzeti társadalom megújítása szempontjából különösen a középosztály és vele kapcsolatban a népi rétegek problémáival foglalkozik részletesebben. A középosztályt „nem adott társadalmi valóságnak, hanem nemzetpedagógiai eszmény“-nek tartja. Ez az osztály, „vagynis az öntudatos magyar szellemiség képviselőinek összesége az, amelyen a nemzet jövődjé fordul meg“. Nemzetnevelés szempontjából csak két társadalmi réteget ismer: az egyik a nép, az ösztönösség, a másik a középosztály, az intelligencia rétege; „a nemzet egységében pedig ez a kettő is egy“. Az egységes nemzet e két rétegre vonatkozó fejtegetéseinek vezető szempontja a következő tételben jut kifejezésre: „A nemzeti intelligencia a népi ösztön szemé, mely azt látóvá teszi. De azt kell látóvá

tennie, öntudatosá, aktívvá, nemesen emberivé nevelnie és nem valami más, ami tőle idegen.“ Azt kell „a nemzeti élet öntudatos közösségébe“ emelni, ami a népe, az ösztönösségé volt.

Nem részletezhetjük ennek a kultúrpolitikai programnak gazdag és a nemzeti élet minden megnyilvánulására kiterjedő konkrét tartalmát. Ennek a rövid ismertetésnek csakis az lehetett a célja, hogy megjelölje azokat az alapelveket, amelyeknek egységes hálózatába fogja a szerző a magyar jelen legsürgetőbb művelődésügyi problémáit. Ennek a filozófiai magaslatokon járó elméleti alapvetésnek összefüggésében tárgyalja részletesen *nemzeti műveltségünk értékét*, s vele kapcsolatban a *tudományegyetem* problémáját művelődésünk *szervezeti kérdéseit*, a magyar sors meghatározó tényezőit („*magyar végletek*“) s ebben a keretben idézi életre egynéhány tipikus példában történelmi életünk nagy személyiségeiben megnyilvánuló gazdag és értékes tradícióját („*nemzeti műveltségünk örökhagyói*“). Itt kap ezenkívül sajátos értelmet, mindaz amit a könyvben az *iskola eszményéről*, az iskolának a nemzeti életben való jelentőségéről hallunk. Ez határozza meg az iskolai munka szerepét s ez dönti el a *nevelő és a növendék* viszonyáról alkotott felfogását is.

2. *Várkonyi Hildebrand* ama könyvsorozat célkitűzéseinek megfelelően, amelynek egyik köteteként könyve megjelent, művének elsősorban gyakorlati hasznát hangsúlyozza. Könyve csak „bevezetés kíván lenni a neveléslélektan kérdéseibe“, törekvése arra irányul, „hogy az olvasó megismerkedjék a *lélektani szemléletmóddal* és lássa, mily termékeny szempontokat nyújt a lélektan a nevelői munkásságnak“, mert az a meggyőződése, „hogy a neveléslélektani művek tanulmányozása öntudatosá teheti, gazdagíthatja és sikeressé teheti“ a pedagógusok „*gondolkodását és tevékenységét*“.

Hogy a könyv ezen a szerény, kétségtől mentesen hasznos, de tudományos szempontból kissé szűkkeblűnek látszó közvetlen gyakorlatiasságon felül és azon túl a neveléslélektani kérdések rendszeres összefoglalásává lett, hogy nem egyszerűen gyakorlati kézikönyv lett belőle, az mindenekelőtt a szerző tudományelméleti álláspontjának eredménye. Szerzőnk ugyanis éppen nagyon is távol van attól, hogy akár a neveléselméleten, akár pedig ennek szerves alkotórészén, a neveléslélektanon kifejezetten „*normatív tudomány*“-t értsen, vagy pedig bennük éppen „*gyakorlati-technikai*“ utasítások, tanácsok, alkalmazások (nevelési receptek)“ valamilyen gyűjteményét lássa. Határozott vonásokkal elkülöníti a neveléslélektant mind az általános lélektantól, mind pedig a gyermektudománytól, megállapítja annak helyét az általános (elméleti) neveléstudomány nagy összefüggésében s ezeknek az elhatárolásoknak és összefüggéseknek alapján határozza meg a neveléslélektan tárgyát.

Miként a neveléstudományon, úgy a neveléslélektanon is olyan tudományos diszciplínát ért, amelynek „*tárgya... maga a nevelőfolyamat, továbbá ennek előfeltételei, körülményei, eredményei, hatásai és törvényszerűségei*“. Az ő felfogása szerint is elsősorban ténytudomány mindkettő: legfőbb feladatuk, „a nevelőfolyamat törvényszerűségeinek megállapítása“ közös. Önálló tárgyköre a neveléslélektannak az általános neveléselmélet keretében annyiban van, hogy az „a nevelői helyzeteknek és nevelőfolyamatnak csupán *lélektani* vonásaival foglalkozik; viszont az emberi személyiség lélektani tényeiből bizonyos *nevelés-*

tudományi következtetéseket kíván levonni“. „A neveléslélektan tehát... a nevelés folyamatába való elmerülés, feladata a „pedagógiai aktus‘ és helyzetek lélektani elemzése és törvényeinek megállapítása.“

A neveléslélektan tehát, éppúgy mint az általános (elméleti) neveléstudomány, szintén „ténytudomány, törvényszerűségek tudománya, leíró és törvénykereső tudomány“ s „mikor a nevelélmélet megállapít és leír bizonyos törvényszerűségeket a mindenkori nevelés lényegét szemlélve, még nem állapít meg ezzel nevelői cselekvésünk számára sem elveket, sem értékmérő szempontokat“.

Tudományelméleti szempontból kétségtelenül fontos ennek a nagy heurisztikus értékkel bíró megkülönböztetésnek bevezetése, a kifejezetten elméleti és gyakorlati feladatrészek szétválasztása és egymástól való elhatárolása. Éppen olyan értékes és termékeny azonban a két szempontnak az az elvszerű összeegyeztetése, két kutatási iránynak egységes nagyobb összefüggésben való szemlélete, amelyet Várkonyinál látunk. Világos és éppen a német pedagógiai irodalom ilyen irányú legújabb kísérletei (Krieck, Sturm, Lochner) is igazolták, hogy ezt a szétválasztást nem lehet következetesen keresztülvitt felosztási szempont gyanánt alkalmazni. Sem a nevelélmélet, sem a neveléslélektan körében nem tudjuk pontosan megvonni azt a határvonalat, hol a tények szemlélete értékelésbe, a törvényszerűségek megállapítása követelmények felállításába megy át. Az általános neveléstudomány keretében a neveléslélektan a maga konkrét megjelenésében már csak azért sem maradhat meg tiszta ténytudománynak vagy leíró és magyarázó tudománynak (abban az előbbieket szerint látszólag megkövetelt alakjában, hogy ezen rész, illetőleg részek mellé egy értékelő, normákat, követelményeket kifejtő rész csatoltassék), mert hiszen már maga az eredeti neveléstudományi beállítottság is mindig a fejlesztő, alakító hatások, bizonyos értékesnek tartott cél érdekében való befolyásolások vizsgálatára irányul. Minden objektív tény szemlélet, minden leíró és magyarázó állásfoglalás a nevelélmélet összefüggésében szükségszerűen a hatásformák értékelése felé irányul. Nem csoda tehát, hogyha még a legszigorúbban követett s legjózanabb ténymegállapítás vagy éppen magyarázat a neveléstudományi szemléletben sokszor szinte észrevétlenül értékeléssé válik és akaratlanul is a követelés, a kellés formájába megy át.

Ezért termékeny és megnyugtató az a mód, ahogyan Várkonyi ebben a könyvében ezt az újabban állandóan kísértő kettősséget feloldja és céljainak megfelelően a neveléslélektan strukturális összefüggésének felépítésére alapulvül felhasználja. Szerinte ugyanis a neveléslélektan éppen az egész nevelélmélettel való összefüggésében, az avval való szoros kapcsolatban kapja meg a maga normálót, a nevelői cselekvést szabályozó jellegét. Az egymásmellé rendelt tisztán ténytudományoknak tetsző rész tudományok a neveléstudomány összefogó erejénél fogva mind a nevelés elmélete, mind pedig annak gyakorlata számára is értékmérő szempontjaikat „a nevelés céljából, vagyis a neveléstan értékrendszeréből merítik“-k. A neveléslélektan tehát „a lélektanból megismert szabályszerűségeket... ezen célok érdekében hasznosítja és alkalmazza, helyesebben: a kettőt egymáshoz alkalmazza“. Így ebből a végső, csak látszólag mechanisztikus összefüggésből „a nevelés lélektanának és értéktanának, céltanának együttes kiinduló-

pontjából megalkotható a *'normatív nevelés'*; vagyis bizonyos normák, cselekvési elvek tana, amelyből azután további neveléstechnikai következtetések és gyakorlati alkalmazások is levonhatók'.

És csakugyan Várkonyi neveléslélektana éppen ebben az értelemben teljes és hiánytalan elméleti összefüggés: bevezetés a neveléslélektani tények vizsgálatának, leírásának, lélektani magyarázatának módszerébe, egyúttal azonban minden vonatkozásában a nevelési cselekvést tudományos lélektani belátások által normáló és irányító tájékoztatás is.

Hogy a neveléstudomány szerkezeti összefüggésében csakugyan ilyen majdnem elválaszthatatlan sajátos kapcsolat van a ténymegállapítás és a belőle folyó értékelés és normális szempontjai között, azt mi sem bizonyítja jobban, mint éppen az a Várkonyi által megállapított körülmény, hogy a nevelés céljának meghatározásában, jöllehet „ez a kérdés a neveléstudomány *értékelméleti* részéhez tartozik s így bölcséleti választ vár . . . a neveléslélektannak döntő szava van“. Várkonyi szerint ugyanis „a pedagógia teleológiájában mutatkozó ellentmondásokat, zavart és önkényességeket“ csak úgy lehet megszüntetni, hogyha valamilyen formai célkitűzésben nyugszunk meg. Ilyen Imre Sándor célfogalma, „aki szerint a nevelés célja az egyén teljes kifejlesztésének (a fejlettségnek) elősegítése“. Ennek a végső célnak feltétele azonban a „közvetett (elsődleges) cél, . . . a *harmónikus és kiegyensúlyozott emberi személyiség*“. A nevelésnek elsősorban erre a célra kell irányulnia, ha egyéb másodlagos, végső célokat meg akar valósítani. Már pedig azoknak a feltételeknek megjelölése, melyek alapján a személyiség összhangja és kiegyensúlyozottsága megvalósulhat, a *lélektan feladata*'. Így tehát „a lélektan s annak egyik ága, a *pszichiatría* éppen azért nagyjelentőségű a neveléstudományi elmélkedés számára, mert megmutat egy személyiségtípust, mely egyúttal *értékeszmévé* is válhat, és ez a rendszeresen fejlett, egészséges, kiegyensúlyozott, összhangzatos emberi személyiség, — szemben a fogyatékos és torz egyének típusával“.

Ezeknek az ismertető jellegű soroknak nem lehet célja azoknak az első pillanatban talán feloldhatatlannak látszó tudomány módszertani nehézségeknek megbeszélése, amelyek a nevelélméletben a ténykutatás és az értékelés ilyen sajátos összeszővődöttségéből származnak. De le kell mondanunk annak az érdekes és tanulságos kérdésnek részletes tárgyalásáról is, hogy vajjon az előbbieket, különösen pedig ennek a „személyiséglélektan“-nak a neveléstudomány értékelmélet részébe való belenyúlása alapján, milyen egészen sajátos összefüggés állapítható meg a neveléslélektan és a nevelélmélet között. Célnk csak az lehetett, hogy rámutassunk, mennyire termékeny és mind tudományos, mind pedig gyakorlati szempontból gyümölcsöző a neveléslélektannak Várkonyinál található fogalmazása.

Azon a lélektan egész körére kiterjedő gazdag anyagon, a részlet ismereteknek azon a szinte áttekinthetetlen tömegén a rendszerző akarat csakis úgy lehetett győzedelmes, hogy mindezt rendszeresen fölépített egységes nevelélméleti összefüggésbe rendezte. Így, és csakis ilyen módon szolgálhatta Várkonyi könyvének kettős rendeltetését.

Mindenekelőtt, és az ő szándéka szerint is, elsősorban az iskolai nevelés minden egyes lényeges mozzanatára kiterjedő, a szó nemes értelmében vett

gyakorlati kézikönyvet kaptunk, amelyhez teljes bizalommal fordulhat a magyar nevelői rend minden egyes tagja, ha munkájának lélektani vonatkozásaira nézve felvilágosítást keres.

Ma már az iskolai nevelők nagy része is tisztában van azzal, milyen nagy fontosságúak a lélektani megismerések a nevelés gyakorlati munkájának szempontjából is. Nevelői közvéleményünkben mind jobban megerősödik annak belátása, hogy eredményes nevelői munkát a nevelőhatások lélektanának ismerete nélkül végezni nem lehet. Mindenki által elismert közhellyé kezd válni az a létel, hogy „a természetes emberismeret, a pszichognózisnak gyors, összevont következtetésen vagy ötleten nyugvó diagnózisa” nem elegendő, bármennyire „erős élmények, életos kapcsolatok, érzelmek” (az anyai szeretet, a nevelőnek szintén szeretetből fakadó „megértése”) hordozzák is azt. Ennek az immár mind erősebben megérezett szükségletnek tesz szolgálatot ez a könyv, amikor a nevelésben legfontosabb kérdéseiről tájékoztat: a *tanítás* kérdéseivel kapcsolatban felvilágosít az értelemre való hatás lélektani tényezőiről, a tapasztalatszerzés közvetlen formáiból kiindulva a legmagasabb értelmi funkciók részletes elemzéséig, az *Egyéb nevelő hatások* c. fejezetben pedig az *erkölcsi* ráhatás formáit és eszközeit teszi vizsgálat tárgyává, végül pedig a *nevelő* és a *nővendék* lélektanáról szól.

Tisztán gyakorlati szempontból még különösen azért van hivatva ez a könyv igen hasznos missziót teljesíteni, mert az utóbbi időkben az iskolai nevelők körében divatossá lett a lélektani szempont hangsúlyozása, az iskolai gyermekeken folytatott lélektani megfigyelés és kísérletezés; ezeknek megjelenési formái pedig nem mindig megnyugtatók. Bármennyire örvendetes is, hogy a nevelés lélektani szempontjai ilyen gyakorlati irányú érdeklődést is keltettek a nevelés munkásaiban, sokszor kellett tapasztalnunk, hogy éppen az alapos tájékozottság hiányában ezek a próbálkozások csak kárt okoztak, mégpedig igen sokszor bizony helyrehozhatatlan kárt a gyermeki lélekben is. Félig vagy rosszul értett, nem elég alaposan ismert eljárás módokat alkalmaztak, alaposabb megismerés hiányában dogmákká, határozott irányba mutató elvekké merevítették olyan tételeket, amelyek pedig még vitatottak voltak: szóval sokszor a legkárosabb dilettantizmus jellemezte lélektani kutató szándékukat, kísérletező jóakarukat. Hogy ez a fél, vagy annál is kevesebb tájékozottsággal megelégedő viselkedés mennyire káros s hogy milyen fontos a legkörülméletesebb lélektani megismerés pl. csak a gyermek rendszeres megfigyelése módszerének, a kérdőíves (ankét) módszernek vagy a teszteknek használatánál, arra nézve minden pedagógus számára hasznos tanulmány a könyvnek az a fejezete, amely a módszerek nehézségeit és értékesítésüknek feltételeit tárgyalja (19—24. l.). Ugyanilyen „közvetlen” hasznót jelent a nevelés gyakorlatára számára annak, a könyvben ismételt felmerülő, de ezenkívül külön kisebb fejezetben is tárgyalt kérdéscsoportnak megbeszélése, amely az átvitel, a transfer problémaösszefüggését világítja meg³ (l. különösen 64—66. l.)

³ Ezt a kérdést egyébként szerzőnk a legújabbban megjelent külön monográfiában tárgyalja (*Az alaki képzés és az átvitel kérdése*), amelynek részletes ismertetésére még visszatérünk.

Nem folytatjuk a példák felsorolását; tételünk igazolására szolgál a könyv minden egyes lapja: az az iskolai munka minden egyes részletére kiterjedő gazdag, a dolog természeténél fogva szinte zsúfoltnak mondható hasznos útbaigazítás, gondolkodásra készítő, a nevelő naiv lélekismeretét kiegészítő, azt helyes irányba terelő lélektani ismeretanyag, amely ebben a könyvben birtokunkká lesz.

Éppen ez a bizonyos szükséges korlátozások mellett is egységbe foglalt teljesség teszi ezt a könyvet alkalmassá arra, hogy a neveléslélektan iránti elméleti érdeklődést is kielégítse. Ebben az értelemben a könyv a szó teljes értelmében vett bevezetés a neveléslélektanba. Még pedig nemcsak azért, mert bibliográfiájának tanúsága szerint a szerző művében a lehetőség szerint teljes (német, francia, angol és amerikai) idevágó irodalmi anyagot dolgozta fel, hanem főképpen és elsősorban azért, mert tárgyalásának menetében a neveléslélektannak majdnem minden aktuális problémájáról tájékoztat. Ezáltal nemcsak a kutató tudósnak adott kezébe olyan megbecsülhetetlen problémamasorozat, amelynek minden pontján a máig megállapított eredményekből lehet a továbbkutatásnak kiindulnia, hanem becses vezérkönyvet adott a kezdő tudósjelöltek számára is.

A könyv a jövőben nélkülözhetetlen alapvetés lesz mindazok számára, akik, bárhonnan induljanak is ki, bele akarnak hatolni a neveléslélektan problematikájának gazdag anyagába, egyúttal termékeny és ösztönző kiindulásul szolgálhat azoknak is, akiket közvetlenebbül csak egy kérdés vagy egy kisebb-nagyobb kérdés csoport érdekel. Amazok megtalálják Várkonyi könyvében az oly régen óhajtott rendszeres útbaigazítást, az első alapvető és minden irányban tájékoztató eligazítást a nevelés lélektani vonatkozásainak tekintetében. Emezek pedig a maguk sajátos érdeklődésének megfelelő részletkérdésekről nemcsak egyszerű felvilágosítást kapnak, hanem olyan útmutatást is, amely minden részletet az egésze vonatkozás termékeny összefüggésében mutat be.

Bár az előző megállapításokban benne foglaltatik, mégis külön hangsúlyozást követel még egy körülmény. Ez pedig a tudományos anyagnak a könyv minden egyes során érezhető, és sokszor bizony a lélektan és nevelés kérdéseiben járatos olvasót is meglepő újszerűsége. A könyv tartalmának ez a vonása, a tájékozódást új irányba terelő pedagógiai lélektani megismerésekben való gazdagság, nemcsak a már érintett nagy anyagismeretnek, a vonatkozó irodalom teljességét felölelő tudós lelkiismeretességének eredménye, hanem a szempontok sokoldalúságának, a vizsgálódó ösztön fáradhatatlan éberségének épügy, mint annak az öntudatos, megértő nevelői lelkiületnek, amely ebből a könyvből felénk árad.

t. b.

HORVÁTH BARNA: A JOGELMÉLET VÁZLATA. Szeged, 1937. XXVI. + 265 lap.

Az itt ismertetendő munkában kifejtett felfogás szíve a lét és érvény (tény és érték) ellentétének gondolata. Ezek a mű szerint nemcsak tartalmilag és terjedelemben merőben különböző (diszparát és diszjunktív), hanem egyúttal egymást kölcsönösen kizáró (repugnáns) fogalmak is, amelyek egymás fogalmi jegyeit külön-külön is kizárván, diszjunktíve kontradiktórius ellentétben állanak. A feltétlen kü-

lönbözőség azonban csak az azonosság, nem pedig a kapcsolat merő lehetetlenségét jelenti. Egy tény sohasem lehet érvényes, de lehet értékes: egy érték sohasem valósulhat meg, de lehet pozitív, tényleges. E kapcsolat, amennyiben ismeretünknek egyáltalán tárgya, alanyi természetű. Ez nem jelenti a szerző szerint, hogy az alanyi kapcsolat mögött tárgyi ne lehetne, hiszen tény és érték fogalmának az alanyon kívüli feltételezéséhez hasonlóan kapcsolatuk tárgyisága ugyanilyen erővel feltételezhető. Ismeretünk tárgya azonban értékes tényeknek és pozitív értékeknek csak alanyi, gondolati kapcsolata lehet. A helyesség ugyanis úgy áll a tény és érték között, mint az ismeret az ismerettárgy és az igazság között; s ha tárgy és igazság képzelhető is alany nélkül, ismeret, helyesség soha. Ez azonban ismét nem jelenti azt, hogy a tény és érték alanyi kapcsolatai nagymértékben típusosak ne lehetnének. Ezek igenis objektiválódhatnak, törvényszerű, tárgyilagos összefüggések képét vehetik magukra; csak azzal kell mindig tisztában lennünk, hogy ez csupán tükröződő és másodlagos törvényszerűség, amely nemcsak az ismerettárgyak saját törvényszerűségétől, hanem alanyi kapcsolatuk gondolat-szkémájától is függ. Egyszóval: a tény és érték kapcsolata nem két-, hanem háromtagú, mert az ismeret két tárgya közé harmadikként teremtménybe kerülődik az ezeket összekapcsolódásukban, vagyis önmagában megismerő alany.

A jogra, mint a kultúrjelenségek egyik alakjára alkalmazva az eddigi megállapításokat: az nem lehet merő tényből és merő értékből összegyúrt ismerettárgy, hanem csak értékes tények (jogesetek) és pozitív értékek (jogtételek) gondolati kapcsolata; normáknak és tényeknek — melyek, logikai ellentét lévén közzöztük, egyetlen ismerettárggyá nem egyesíthetők — bizonyos szkéma szerinti folytonos kölesönös egymásvonatkoztatásában álló szemléletmód s ennek társadalmi objektivációja. Ime, az *egybevető (szinoptikus) módszer* alap gondolata, amelynek szellemfinomságú száalai a munka egész nagyszabású szerkezetét összetartják, s a szerző szerint is elmélete első csírájául tekinthetők. E módszer egyes folyománya az *eljárési jogszemlélet*, amelyhez úgy jutunk el, ha az elvont magatartásminta és a tényleges magatartás összekapcsolásának gondolati folyamatát, vagyis a fenti szemléletmód objektivációját eljárásnak nevezzük. Még továbbhaladva ezen az úton, a *joghelyzetek tanához*, a munka harmadik gondolatpilléréhez érkeztünk meg. Az eljárásfogalom „bordázatát“ ugyanis tárgyi és alanyi vonatkozású joghelyzetek képezik, amelyeknek — tekintve, hogy részben a lét, részben az érvény területéről erednek — két nagy csoportja különböztethető meg: a faktikus esélyek és a normatív szükségyszerűségek. E joghelyzetekből kell kiindulnunk, hogy az egybevető módszer szívárványhártyáján a jogfogalom színeképbe feloldódó legfejlettebb társadalmi eljáráshoz eljuthassunk. E joghelyzetek kettéágazása a jog változásának és helyességének a problematikájához, egyesülés pedig az eljárásfogalomban a jog fogalmához vezet el bennünket. E kettéválás és egyesülés azonban épűgy nem választható el mereven, mint az élet és halál. Az egyesülés csírája már a kettéágazáskor megvan, mint a halál csírája is az élettel születik e világra; ennek folyománya, hogy a jog változása nem egyszerűen okozatos, hanem kombinált változás, ami a történeti, társadalmi, értékbeli és okozatos változás síkjaira vetődik szét; s ugyanígy helyessége sem a végső tiszta értékek kérdése, hanem a jog társadalmi teljesítménye által kiválasztott értékmérő pozitív helyessége. Másrésztől viszont a kettéágazás az

egyesülésben nem bomlik fel egészen; az egyesülés gondolatképe mögött mindig ott kísért a lét és érvény örökidegen pólusainak valóságfeszültsége, mint a halál mögött az élet „non omnis moriar“-ja.

De lássuk egyenkint e nagy kérdéscsoportokat; a jog változásának, helységének és fogalmának kérdéseit.

A jog változásának tárgya az, ami a jogban valóság, lét. Ez — legtágabb értelemben — az okozatos természettörvények szerint összefüggő jelenségek összessége, vagyis maga a természet. A jog és természet közé azonban a társadalom realitása ékelődik, amely az egymást érintő magatartások körében tapasztalható szabályosság, s mint ilyen, szervezethez, funkciómegoszlást, eljárást tétel fel. Ezért nem pusztán okozatos, hanem kombinált változás a jog változása, s ezért nem természeti, hanem történeti valóság a valósága, ami lényegileg nem egyéb, mint a társadalmi (gazdasági, hatalmi, erkölcsi és béke-) rendnek a legfejlettebb eljárási szerkezetben érvényesülő konkrét (instrumentális, biológiai, pszichológiai és társadalmi) valósága.

A jog változásának három típusa (keletkezés, fejlődés, megszűnés) és mindenik típusnak négy főkérdése van a jog változásának történeti, társadalmi, érték- és logikai előfeltételei következtében.

Első típus a jog keletkezése. Ezzel kapcsolatban a jogváltozás négy előfeltételének a jogforrások négy formája (történeti, lét-, érték-, ismeretforrás) felel meg. A történeti előfeltételek kérdése a kezdetleges jog és társadalom intézményesedésének a problematikáját foglalja magában. Innen általánosítás útján jutunk el a társadalmi előfeltételekhez, amelyek öt főcsoportja: a gazdaság, harc, hatalom, műveltség (kultúra) és eljárás. A gazdaság a legerősebben, de legtávolabbról, a harc, hatalom, műveltség mind gyengébben, de mind közelebről hordozza a jogot, míg végül az eljárás a jogba torkollik; részben már maga is jog. A jog közvetlen legközelebbi társadalmi alapja tehát az eljárás, közelebbről ennek az a része, amelyet szabadjognak nevezünk, s amely a társadalmi tételes erkölcs, a konvenció és a jog közötti határon a jog és nem-jog közötti folytonos átmenet „úszó határterülete“. A szabadjog fogalma vezet egyébként tovább a jog értékelőfeltételéhez. Ez az igazságos hasznosság erkölcsi értéke. Az igazságos és tartós jog eszméje pedig a természetjog, ami a tételes jognál nemcsak helyesebb, hanem tartósabb is, és lényegileg nem más, mint az erkölcsi közvéleménynek természetjogi közvélemény alakjában a jog helyességére vonatkozó része; az erkölcs e részének a gyakorlatba (tételes jogba) ép átmenni készülő része a szabadjog. Ez értékelőfeltétel hatásmódja a delegáló és derogáló erő; korlátozója viszont a hibazáradék, amely mintegy kikapcsolja az értékalapok erejét olyankor, mikor a jog alkotására egyéb alkotóelemei ennek hiányában, sőt ellenére is determináló erővel hatnak. Végül a jog keletkezésének logikai előfeltételei egyrészt a létalapok előfeltétel-következmény és az értékalapok feltétel-következmény törvényszerűségében, másrészt a joghelyzetek e két csoportját egymásra vagy pedig egy feltételezett alanyra vonatkozó logikai, gondolati kapcsolatban kereshetők.

A jogváltozás második típusa, a jog fejlődése, voltaképp folytonos részleges újrakeletkezés. A keletkezés kérdésétől csak az különbözteti meg, hogy a fejlődés iránya nem a keletkezéskor, hanem csak a fejlődés folyamán jelentkezik. Ez irá-

nyok, amelyek egyébként a társadalom fejlődési irányjaival kapcsolatosak, a növekedés és határosság reális (lét-) típusai és a szabadság és kölcsönösség ideális (érték-) típusai. Egymástól elszigetelten és egymást támogatva ezek csak bizonyos határig fejlődhetnek; az ezt meghaladó ú. n. túlfejlődés a másik típuscsoportban visszafejlődést eredményezhet. Ez a csökkenő teljesítmény törvényszerűsége, aminek tekintetbevételével a fejlődés optimumát abban kell megállapítanunk, hogy az valamennyi irányban arányos legyen. Mivel a fejlődés a keletkezés egyik formája, természetes, hogy a jog változásának négy főkérdése ez iránytípusokkal kapcsolatban is fölmerül, aminek folytán ezek az iránytípusok a jog történeti, társadalmi, értékbeli és logikai fejlődésének során külön-külön vizsgálандók.

Végül a jog változásának harmadik típusa, a megszűnés nem egyéb, mint a fejlődés végpontja s a keletkezés negatívuma. A jog változásának négy főkérdése ezzel kapcsolatban is fölmerül, hiszen nemcsak a jogkeletkezésnek és fejlődésnek, hanem a jogmegszűnésnek az okai is lehetnek történelmi, társadalmi okokkal, értékmegszűnéssel, sőt — a jogban foglalt lét- és értékelemek kapcsolatának felbomlása esetén — logikai megszűnéssel is kapcsolatban.

A jogelmélet másik nagy kérdés-csoportjában szerzünk a *jog helyességére* vonatkozó problémákat tárgyalja. A jog eljárástermészetéből folyik, hogy a jog helyességét eldöntő érték csak ennek fogalmi körében kereshető. S mivel az eljárás egy elvont magatartásminta s ennek megfelelő tényleges magatartás gondolati kapcsolata, a jog helyességének mértéke csak az emberi magatartások helyességére irányadó erkölcsi értékminőség tág körébe tartozhat, és nem lehet pl. esztétikai érték. A mű etikai alapfelfogása pedig — következetesen a jogközösségek szervezetét illetőleg vallott pluralisztikus felfogásához — az etikai pluralizmus, vagyis a heteronóm és autonóm etikák végső elveinek lehető összszegvezetése. Ez alapon csak az tekinthető kétségtelenül helyesnek, amit az etikák mindkét csoportja egyaránt igazol. Ha ezt az esetkörű szabadságnak nevezük, akkor ezt a pluralisztikus felfogást szabadságetikának is hívhatjuk. A jog helyessége azonban csak végsősorban erkölcsi helyesség. Közvetlenül társadalmi helyesség, vagyis a magatartások érintkezése és kölcsönös korlátozása által határolt erkölcsi helyesség. Közlelebről: ez abból, amit tenni kell, azt foglalja magában, amire másokkal szemben igényünk s másokkal szemben képességünk van. Ez a helyességi mérték nagyjából a szabadság és kölcsönösség követelményének felel meg, amelyek közül a szabadság az erkölcs legmagasbb mértéke, a kölcsönösség pedig a szabadságnak különlegesen társadalmi módszere. Ezeknek egy minimuma szükségképeni teljesítménye a jognak. E minimum átlépésétől a maximumig: csak lehető teljesítmény. A maximumot pedig az szabja meg, hogy a szabadságot a társadalomban, a kölcsönösséget a jog által maradéktalanul megvalósítani nem lehet. A jog és társadalom közti csökkenő teljesítmény törvényszerűsége folytán ezek túlesnek a jog teljesítőképességének határán. Az a mérték, ami e teljesítőképességnek megfelel, vagyis a társadalomban elérhető: az igazságosság. Az igazságosság: az igazság az erkölcsben, logikum az etikumon. Lényege, hogy ami az egyik esetben erkölcsileg helyes, az minden azonos esetben az. Az erkölcs konkrét individualitásával szemben tehát az igazságosságot elvont általánosság jellemzi. Így keletkezhet közöttük esetenként bizonyos

feszültség, aminek kiegyenlítésére a méltányosság hivatott.

A harmadik és végső nagy kérdéscsoport problematikája, amelynek tárgya a *jog fogalma*, nem egyéb, mint a jog változása és helyessége törvényszerűségeinek rövid gondolatképletben összefoglalása. E képlet szerkezeti elemei: a) az alanyi joghelyzet, amelynek közelebbi vizsgálata odavezet, hogy a jogalany csak egy jogi vonatkozási pont, jogintézmény, a tárgyi és alanyi jogok dualizmusa pedig pusztán szempontkülönbség; b) a tárgyi joghelyzet, amelynek vizsgálata a tényállás, jogkövetkezmény, jogi szerv, jogerő, joglépcső és jogfolytonosság kérdéseire vezet; végül c) a jogtétel és jogeset dualizmusa, amely a jogértelmezés, -alkalmazás és -alkotás, továbbá a tételes és természetjog viszonyának, az alaki és anyagi jog pusztán viszonylagos különbségének s a jog és jogközösség azonosságának a kérdéséhez vezet, amely utóbbi nem jelenti azonban a mű felfogása szerint a jog és állam azonosságát. Ezeknek az elemeknek fogalmi egyetemesége: a jog, a munka megállapítása szerint, a társadalom legintézményesebb eljárási szerkezetének fogalmi képletébe foglalható össze, amely a társadalmi magatartások ama szabályainak és szabályosságainak a gondolatbeli kapcsolata, amelyek a társadalomnak a legintézményesebb eljárási szerkezetet adják. E szerkezet fogalmában látható ugyanis a társadalom és a jog változása közötti csökkenő teljesítmény törvényszerűségének összekapcsolódása a jog helyességének a törvényszerűségével, amely szerint a jog a társadalmi igazságosság nélkülözhetetlen eszköze.

E rövid megbeszélés keretein belül kritikai megjegyzésekre nem volt lehetőség. Csak egy mondattal emeljük hát ki, amit legnagyobb látunk e műben; ez: a színopszis forradalmi gondolatának következetes keresztülvitele. Az a kritikai szellem, amelynek ez a gondolat is egyik jelentős terméke, jellemzi ezt a munkát, amely elég bátor bevallani azt, hogy nem olyasmi mondanivalója van, amiben szerzője vakon hinne, hanem csak olyan, amiben aránylag még a legkevésbé kételkedik. Bár ekként sorai mintegy „egyetlen szkeptikus zárójelbe” téve jelennek meg előttünk, mégis többre tanítanak, mint hosszú éveknek határozottabb igényekkel fellépő jogelméleti irodalma e munka előtt. Mert elégett eszményeknek és megfagyott dogmáknak áhítatos legyezgetése helyett megtanítottak bennünket kételkedni ezekben. S a gondolkodás: kételkedés.

Szabó József dr. (Budapest)

DR. HANS R. G. GÜNTHER: DAS PROBLEM DES SICHELSTVERSTEHENS. Berlin, 1934. 244 l.

Az önmegértés problémája szükség szerint fakad fel az emberi szellem mélyéről, mihelyt tekintetünket az ember, mint szellemi Egész felé fordítjuk s ebből érthető, hogy a probléma nemcsak a pszichológust, bölcselet, hanem a történezt is érdeklí s általában véve mindazokat, akik az ember szellemisége iránt fogékonyak. Ezt a problémát Günther könyve világosan, részleteibe is türelemmel merülve tárgyalja és ad indításokat e téren is a további kutatásokra, amelyek annál fontosabbak, mert hiszen éppen ez a probléma képezi tárgyát minden lehető filozófiai antropológiának, amely öntudatosan akar feleletet adni határozott és nélkülözhetetlen kérdésekre.

Günther is, amikor itt önmagunk megértéséről beszél, „önmagunk“, „magunk“ alatt az egész személyiséget érti s ennek megfelelően az önmegértés nála is egész megélő, értő, cselekvő és alakító Én-ünk egész *totalitásának* megragadására vonatkozik. Miután pedig az individualitás kifejlése mindig a történet által van feltételezve, az önmegértés elmélete éppen azáltal nyer sajátos jelentőséget, hogy belenyúlik a *történet* filozófiájába. Önmagunk megértése egyenesen utal saját korunk önszemléletére, amint ez pl. Troeltsch, Lamprecht, Spengler stb. műveiben megnyilatkozik. Hogy azután ez az önszemlélés és önmegértés a mások megértésével és pedig történeti megértésével függ szorosan össze, az bővebb fejtegetésre nem szorul.

Günther energikusan mutat rá és fejt ki azt a tényt, hogy az önmegértés párhuzamosan halad az öntudatosság fejlődésének fokaival. Ez a fejlődés éppen akkor éri el tetőfokát, amikor már képesek vagyunk nemcsak önmagunk megértésére, hanem önmagunk megértésének megértésére is. Ebből aztán világos az is, hogy a saját személyünk megértése csak egy részpróbája a személyiség általános és egyetemes megértésének. Így a kutatás mezeje mind szélesebbé, anyaga mind gazdagabbá válik és Günther könyve a személyiség bölcséletének veti meg alapjait. Lépésről lépésre haladva világossá lesz előttünk, hogy az egész probléma mélyen bele van ágyazva az Én és az érték, illetve a jelentés szöveibe s onnan kell azt kielemezve megismernünk. Aki magát idegen Én-ek aktus- és jelentésstruktúrájába bele élni nem képes, az képtelen lesz mind a mások, mind a maga megértésére. Az önmegfigyelés problémájának elengedhetetlen részlete az emlékezés megértése, mert a magunk megértésének főforrása maga az emlékezés. Már maga ez az emlékezésbe való visszahelyeződés mindig magamon felülre és magamon túlra való emelkedést, azaz transcendálást jelent. Mikor önmagamat megértem, felülemelkedem éppen a „most“ és az „itt“ korlátain s magam egy jelenés- és értékegységként tekintem. Ezért az önmegértés voltaképpen a magam értékességének megértését is jelenti. Minden igazi önmegértésben u. i. a magam legbensőbb lényege jut napfényre. Ebből pedig ismét következik az, hogy az értékösszefüggések és jelentésszövegek megértése által juthatok el igazán az Absolutum világába s létesíthetek kapcsolatot magával az Absolutummal.

Aki az ember megértése, a történelem és a kultúra kérdései iránt érdeklődik, annak melegen ajánljuk Günther könyvének tanulmányozását. A problémák szövevényein áthatolni sikerrel segít a szerző világos és rokonszenves szerény előadásmódja.

Bartók György

SZABÓ IRÉN: BÖHM KÁROLY ETHIKÁJA. Debrecen, 1935. 63 oldal.

E világos nyelven megírt dolgozat szerzője Böhm etikáját Böhm gondolkozásának egyetemes keretébe helyezve magyarázza és igen jó kalauzul szolgál azoknak, akik Böhm etikájával megismerkedni akarnak. Szépen emeli ki Böhm etikájának jelentőségét, értelmezi tanait és elemzi azokat a fogalmakat, amelyeknek megértésén Böhm tanának megértése megfordul. Tárgyáért és Böhmért lelkesedik, de ízléstelen éloge-zsal értekezésében nem találkozunk.

B. Gy.

GROF RFVAY JÓZSEF: A MEGISMERÉS ANTINOMIAJA KANTNÁL. Budapest. 1936. 47 l.

Ez a filozófiai értekezés komoly előkészülettel és türelmes elmélyüléssel igyekezik közelebb férkőzni annak a kérdésnek megértéséhez, hogy Kant ismeretében miként jelentkezik az ismerés antinomiája. Fejtegetéseinek eredménye az, hogy a probléma Kantnál sem jutott végleges megoldáshoz s befejezett szintézis nyugalmát nem árasztja; de elismeri Kant nagy érdemét abban, hogy a probléma szétágazó mozzanataira reámutatott. Ugy véljük, hogy az antinomia magának az emberi szellemnek természetében gyökerezik és abban a tényben, hogy minden ismerés az alany és tárgy kettősségén alapul. *B Gy.*

KEREKES SÁNDOR: LOMNITZI MELTZL HUGÓ 1846—1908. Bpest, 1937.

Kerekes könyve a magyar szellemi életnek egyik legérdekesebb és hatásában is termékeny alakjának életét vázolja pontos, sok utánjárással és szerető türelemmel összegyűjtött adatok alapján. Megértéssel és filológiai fegyelmezettséggel írja le Kerekes Meltzl életpályáját és rajzolja meg végtelenül gazdag életének kereteit. Most csak az van még hátra, hogy tárja fel előttünk Meltzl belső alkatát is a maga folytonos fejlődése és kialakulása során. Könyvének megírása által hálára kötelezte a kolozsvári egyetemet is, amelynek a nagyesszé és finom műveltségű Meltzl megalapítása óta 1908-ban történt haláláig profeszszora volt. Jó lenne összevontan német fordítását is közzétenni. Különösen a német Schoppenhauer-követők között nagy visszhangra lelne. *B. Gy.*